

<https://doi.org/10.62837/2025.9.183>

AYTAC SƏRVƏR QIZI HÜSEYNOVA
Azərbaycan Dillər Universitetinin doktorantı
İngilis dilinin qrammatikası kafedrası
Email: ayka.memmedova@inbox.ru

SOSIAL ŞƏBƏKƏ MƏTNLƏRİNİN PRAQMATİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Xülasə

Məqalədə sosial şəbəkə mətnlərinin praqmatik xüsusiyyətləri araşdırılır. Yazılır ki, ünsiyyətin hər bir növü kimi, sosial şəbəkə ünsiyyəti də müəyyən informasiya yükünə malikdir. Sosial şəbəkə ünsiyyəti şifahi və ya yazılı formalardan asılı olmayaraq, bəzi dil vasitələri ilə reallaşır. Məqalə əsasən yazılı diskursda yeni kommunikasiya vasitəsi olan sosial şəbəkədə işlədilən simvolların təhlilinə həsr olunub. Məqalədə, həmçinin terminin mənşəyi haqqında məlumat verilir. Müəllif bəzi simvolları istifadə edir və bəzi məqamlarda onların praqmatik mənə çalarlarının izahını verir. Simvolların izahı zamanı F.Sössürün *işarələyən* və *işarələnən* terminlərinə istinad olunub. Qeyd olunur ki, işarələr simvol işlədilən mətnlərdə praqmatik yöndən əhəmiyyətli rol oynayır.

Sosial şəbəkə ünsiyyətinin baş tutması üçün müəyyən məqsədlə formalaşan mətn olmalıdır. K.Abdullayevin yazdığı kimi, son zamanlara qədər sintaktik səviyyənin iyerarxik münasibətlər baxımından son vahidi kimi müstəqil və ayrıca götürülmüş cümlə qəbul edilirdi. Sintaktik səviyyədə mövcud olan məhz bu çatışmazlıq mətn dilçiliyinin yaranmasına səbəb oldu.

Sintaksisin üç mərhələsi müəyyən edilib: ənənəvi sintaksis, kommunikativ sintaksis və struktur sintaksis. Ənənəvi və kommunikativ sintaksisə cümlədən daha böyük dil elementləri, yəni sintaktik vahidlər və mətn daxil edilir. Elə bu səbəbdən də cümlə ən kiçik dil vahidi və fikrin əsas ifadə vasitəsi hesab edilə bilər. K.Abdullayev cümlənin sintaktik sistemdə son deyil, orta vahid olmasını və onun öz izomorf və omomorf parametrləri ilə başqa cümlələrlə əlaqəyə girə bildiyini göstərərək bu cəhəti mətn dilçiliyinin sütun daşları hesab edir.

Açar sözlər: *sosial şəbəkə, ünsiyyət, məqsəd, məlumat, mətn*

Ünsiyyətin, o cümlədən sosial şəbəkə ünsiyyətinin baş tutması üçün məlumat olmalıdır. Sosial şəbəkə ünsiyyətinin reallaşması dil vasitəsilə yazılı və şifahi formada həyata keçirilir. İstənilən dil vahidi (cümlə, mətn, yazılı və şifahi diskurs) və dil vahidi olmayan vasitələr (qrafemlər, qrafem birləşmələri, prosodik vasitələr – heca, vurğu, intonasiya, fasilə və s.) sosial şəbəkə informasiya daşıyıcısı hesab olunur.

Sosial şəbəkə ünsiyyət iştirakçıları kommunikasiya prosesində ünsiyyətin ikitərəfli olması üçün mütləq bu vasitələrin birindən istifadə edirlər. Ünsiyyətdə mənə və məzmun mühümdür. Ünsiyyətdə istifadə olunan dil vahidlərindən söz

mənaya malik ən kiçik vahiddir. Sosial şəbəkə ünsiyyəti zamanı tək bir söz, tək bir işarə də fikir yarada bilər. Telefonda ingilis dilində yazılan bir mesaj mətnini oxuyaq:

A: *I love you very much. And you?* ‘Səni çox sevirəm? Bəs sən?’

B: 🤞❤️.

‘İki barmağı qatlanmış əl’ simvolu *I love you too* ‘Mən də səni sevirəm’, ‘iki üreynin birləşdiyi’ simvol isə ‘sevгимiz qarşılıqlıdır’ mənası verir [2, 13].

Ünsiyyət onu ötürənin məqsədi tam aydın olduqda reallaşır. İnformasiya mübadiləsində başlıca şərtlərdən biri informasiyanın ötürülməsi formasıdır. Yeni media diskursunun müxəlif növlərində yuxarıdakı kimi simvollar, emosiya bildirən işarələr tam fikir yarada bilər. Belə işarələrin sayının artırılması ilə məna və məzmunu daha da dolğunlaşdırmaq, aydın ifadə etmək olur.

Yeni media diskursunda müxtəlif mətnlər daxilində sintaktik sistemin vahidləri ilə yanaşı, artıq yeni ünsiyyət növü kimi müəyyənlanmış *işarələrin* və *işarələyənin* işlədilməsi qaçılmazdır.

Məlumdur ki, yazı sistemi modallığı, yaxud yazı üslubunu genişləndirməklə inkişaf edir. İlk yazı sisteminin modallığı əsasən ikon formasında olub. İkon formalar oxşarlıq yolu ilə bir məfhumu göstərmək üçün yaradılır və istifadə olunur. Məsələn, ‘günəş’ ikonu günəşi olduğu kimi əks etdirir və s. Əhatə dairəsini genişləndirmək üçün bu sistemlər də inkişaf edirlər, məsələn, xüsusi elementləri, yaxud digər sosial ehtiyacları əks etdirmək üçün yeni simvollar yaranır və s. İşarə sistemləri barədə ilk əhatəli araşdırma C.S.Peirs tərəfindən aparılıb [5, 1-8]. C.Peirsin araşdırmalarından əvvəl ikon termini qorxulu fiqur surətlərini göstərmək üçün işlədilir. Qeyd etmək lazımdır ki, bu termin hazırda da belə işlədilər bilər. Dini ikonlar əsasən dini fiqurları göstərir, lakin hər bir fiqurda xüsusi fərqləndirici detallara rast gəlmək olurdu. Dini ikonlardakı üz ifadələrində əsasən qaraqabaqlıq və dindarlıq əks olunurdu, çünki həmin ikonlar öz referentlərinin əsl surətləri hesab edilmirdi. Dini ikonlar əsasən eskiz, yaxud cizgi formasında çəkilirdi. Məsələn, İspanyada Altamira oymasını və ya Fransada Laskauksu oymasını nümunə vermək olar. Həmin oymalar ilkin yazı formalarından təxminən 30, 000 il əvvəl mövcud olub.

Yeni media diskursunda emosiya bildirən işarələrlə yanası, geniş rast gəldiyimiz ünsiyyət formalarından biri də internet mətnlərində çox rast gəlinən simvollarıdır.

Simvolların öyrənilməsi son dövrlərin aktual mövzularından hesab edilir. ‘Simvol’ sözü yapon dilində [絵文字] *emoji* sözünün *e-* hərfi və *moji* birləşməsindən ibarətdir. *E-* ingilis dilində *picture* ‘şəkil’, *moji* isə *letter, character* ‘hərf, işarə’ mənalarında işlədilir. Beləliklə, simvol sözü ‘şəkil-söz’ mənasını verir [2, 2].

Yazılı mətnlərdə işlədilən hər bir simvolun öz mənası vardır. ‘Bulud’ simvolu (☁) buludun cizilmiş piktoqrafik formasını əks etdirir. ‘Günəş’ simvolu (☀) üfünün arxasından doğan günəşin ideoqrafik formasını təsvir edir.

Simvolların modallığının üslubi xüsusiyyəti dəyər, rəng və perspektiv hesab olunur. Dəyər formanın qaranlığını, yaxud işığı əks etdirir. Vurğulamaq lazımdır ki, dəyər fərqli növlərin kontrastlarını təsvir etməkdə əsas rol oynayır. Məsələn, yuxarıda mötərizədə təsvirini verdiyimiz ‘bulud’ simvolunda rəng buludun rəngində, yəni boz və ağ rəngdə verilir. ‘Doğan günəş’ simvolunda isə günəşin üfüqdən doğması təsvir olunur və s.

M.Danesi yazır ki, simvollar qlobal dünyada yazılı mətnlərin dərk edilməsini təmin etmək məqsədi daşıyır [2, 3]. Məsələn, ‘üz’ (*face*) simvollarını, yaxud ‘gülən üzlərin’ (*smiling faces*) simvollarını götürək. Simvollar sistemində təsvir olunan üz ifadələri nisbətən neytral yaradılıb. Simvollar da təsvir edilən üz rəngləri sarı rəngdə göstərilir. Sarı rəngin işlədilməsi irq, yaxud etnik fərqliliyin müəyyən edilməməsi üçün, yəni oxşar üz xüsusiyyətlərini ortadan qaldırmaq üçün işlədilib. Simvollar da əks olunan üz formalarının dəyirmi olması üz quruluşunun spesifik cizgilərini azaltmaq məqsədi daşıyır. Doğrudur, müşahidələr göstərir ki, eksplisit kultural mənalara əks etdirmək üçün yeni simvollar da yarana bilər. ‘Ağılsız’ (*nerd*) və ‘şəfəq’ (*sleuth*) simvolları *nerd* və *sleuth* sözlərini başa düşmək üçün xüsusi kultural ifadə üsulları tələb edir.

İşlədilmə tezliklərinə görə, bəzi simvollar aktiv, bəziləri isə passiv hesab edilir. Məsələn, ‘yüngül şəkildə qaş-qabağını tökmək’ (*slightly frowning*) və ‘gülən üzlər’ (*smiling faces*) aktiv simvollar hesab edilir, çünki simvol mətnlərində, mesajlarda və digər internet yazışmalarında onlardan olduqca çox istifadə olunur, lakin ‘robot üz’ (*robot fac*), yəni ‘donuq üz’ simvolunun işlədilməsini aktiv hesab etmək olmaz. Baxmayaraq ki, dünyanın müxtəlif yerlərində işarələr artıq adi simvola çevrilib, onların şərhə fərqli dəyişikliklərlə məhdudlaşır. Bu məhdudluğa simvol istifadəçilərinin yaşı və onların geo-tarixi keçmişləri aiddir.

Hər bir simvolun öz praqmatik mənası vardır. ‘Praqmatika’ termini yunan sözü olub ‘iş, hərəkət, təsir’ mənasını əks etdirir. Praqmatika hər hansı bir işarə sistemini mənimsəyən və onu tətbiq edən subyektlə həmin işarə sistemi arasındakı əlaqələri öyrənir. Simvol işlədilən mətnlərin praqmatik aspekti adı altında onu formalaşdıran elementlərin hamısını, dil vasitələrini, danışmaq üsullarının məcmusunun adresata (resipientə) təsiri anlaşılır. Adresata informasiyanın verilməsi, həmçinin ona təsir göstərməkdir. Danışmaq təsiri bu zaman kommunikasiyanın komponenti kimi çıxış etmir, onunla birləşir və sonda dilin praqmatik aspekti onun kommunikativ funksiyasına çevrilir. Bu zaman simvol işlədilən mətnin təsiri həm müəllifin niyyətini əks etdirən məzmun-məna xarakterli dil vasitələri ilə, həm də kommunikasiya aktı zamanı simvol işlədilən mətnin məzmun-məna səciyyəsi ilə təsiretmə aspekti ayrılmaz hesab edilir. Bu səbəbdən də yazılı ünsiyyət zamanı

praqmatik aspektin fərqləndirilməsi zəruridir. Resipiyentin diqqətini cəlb etmək üçün ünsiyyətin təşkili, kommunikatların sosial münasibətlərinin ifadəsi, eləcə də, təsirin həyata keçirilməsi lazımlıdır. Bütün bu göstəricilərdə əsas məqsəd kommunikasiyaya lazım olan meyilin əldə edilməsinə nail olmaqdır.

Mətnə simvolların işlədilməsində əsas məqsəd oxucuya ötürülən əsas nüansları çatdırmaqdır. Mesaj simvolları yazılı mətnlərin mənasına əlavə təsir gücü verir və mənanı genişləndirir [4, 5].

L. C. Olson və C.A.Finegan bir qrup gəncə belə sualla müraciət etmişlər: “Simvolların niyə istifadə edirsiniz?” Cavab belə olub: “Mesajlarımızı daha maraqlı, daha əyləncəli etmək üçün. Həmçinin mesajı yazan zaman üzümüzdəki ifadəni oxucumuza, dostumuza daha aydın çatdırmaq üçün” [4, 6]. Bir sözlə, simvollar yazılı mətnə danışıq ifadəsini, mənasını əlavə etmək məqsədilə işlədilir. Belə situasiya quraq:

[Sona Nahidəyə telefonla mesaj göndərir]

Sona: *Will we go out tonight as we planned yesterday?* ‘Dünən planlaşdırdığımız kimi bu gecə gəzməyə gedəcəyik?’

[Sona ürəyində düşünür ki, kaş Nahidə özü getmək fikrindən daşınmış olaydı, çünki onun özünün də gəzməyə getməyə həvəsi yox idi.]

Nahida: *No, I am a little tired, and I prefer to stay at home. Sorry, for not having informed you beforehand.* ‘Xeyir, bir qədər yorğunam və evdə qalmaq üstün tuturam. Bağışla ki, səni əvvəlcədən xəbərdar etməmişəm’.

Sona: ☺ *Ok. No problem. Some other day.* ‘Sona gülümsəyir və yazır: *Oldu. Problem deyil. Başqa bir gün.*

Sona ‘gülüş’ simvolunu mesajına əlavə etməklə Nahidə ilə həmfikir olduğunu göstərir. Əksinə, əgər Sona getmək həvəsində olsaydı, o halda Nahidənin cavabına belə yazardı: ☹. *You might have informed me beforehand.* Sona hirsələnir, qaşqabağını tökür və yazır: ‘*Oldu. Lakin sən məni qabaqcadan xəbərdar edə bilərdin.*’. ‘Qəzəbli üz’ simvolunu mətninə əlavə etməklə o, vəziyyətdən məmnun olmadığını ifadə etmiş olur. Mətnlərdə simvollar nə əvəzedici, nə də dekorativ funksiya daşıyır. Onlar müasir qeyri-formal yazı üslubunu əlifba üslubu ilə birləşdirmək funksiyası daşıyırlar [3, 45].

M.Danesi yazır: “Simvolların işlədilməsini kifayət qədər ciddiyyə almaq lazımdır” [2, 17]. Belə fakt var ki, Peterburq polisi bir şəxsin məhkəməsi zamanı üç simvol işlədilmiş mətni sübut kimi hakimə təqdim edib. Məhkumun yazdığı mesajda simvolların oxunması sübut edib ki, o, soyğun hadisəsini əvvəlcədən planlaşdırıb və məqsədini simvolları işlətməklə oxuculara ötürüb. Mesajı göndərən şəxs həmin soyğunçuluq hadisəsi zamanı vurulub və beş gün komada qalıb. Soyğunçu oyandıqda etiraf edib ki, onun işlətdiyi simvollar soyğunda iştirak edəcəyinin və həmin hadisədə ola bilsin ölümə üzvləşəcəyinin bir işarəsi idi. İşlədilən simvollar bunlar idi: qaçan adamın təsviri (☹), partlayış işarəsi (☘) və tufəng (☹) [2, 18].

Simvollar yazılı mətnlərdə işlədilən işarələrdir. Son dövrlərdə işarələrin semantikasının öyrənilməsinə maraq çox artıb. İşarə ilə onun anlamı və mənası arasında bağlılıq mövcuddur. İşarəyə bir anlam və həmin anlama da bir məna uyğun gəlir. Lakin mənaya yalnız işarə daxil deyildir. F.de Sössür işarənin təbiəti və mahiyyəti barədə ilk fikir söyləyənlərdən olub. O yazır: “Dil işarələr sistemidir və dilçilik semiotikanın tərkib hissəsi kimi götürülə bilər” [6, 15]. İşarə kimi müəyyən edilən simvollar, F.de Sössürün dili ilə desək, belə ifadə edilə bilər: “Simvol işarələri sosial həyatın bir hissəsidir”.

Bir anlam müxtəlif dillərdə, həmçinin bir dildə fərqli mənaları ifadə edə bilər. Simvollar məqsədin, əhval-ruhiyyənin və şüurun vəziyyətinin çatdırılmasına nail olmaq üçün işlədilir. Onlar bizim düşüncəmizin və davranış məqsədimizin revelator işarələridir. Hazırda internet mətnlərində, mesajlarda olduqca çox işlədilən simvollar məlumatı aydın, ifadəli, hiss-həyəcan əks etdirərək oxucuya, dinləyəne çatdıran ünsiyyət növü hesab olunur.

Ədəbiyyat

1. Abdullayev K.A. Mətn dilçiliyin müstəqil sahəsi kimi // Azərbaycan dilində mürəkkəb sintaktik bütövlər. Bakı: Mütərcim, 2012.
2. Danesi M. The Semiotics of Emoji. London: Bloomsbury Academic Publishing Plc., 2017.
3. Ekman P. Methods for Measuring Facial Action. In K.R.Scherer and P.Ekman (eds.), *Handbook of Methods in Nonverbal Behavior*. Cambridge: Cambridge University Press, 1982.
4. Olson L. C. And Finnegan C.A. Visual Rhetoric: A Reader in Communication and American culture. London: Saga, 2008.
5. Peirce Ch. Collected Papers of Charles Sanders Peirce. Vols.1-8. Edited by C.Hartshorne and P.Weiss, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1931-58.
6. Saussure F.de. Cour de linguistique generale. Paris: Payot, 1916.

Huseynova A.

PRAGMATIC FEATURES OF SOCIAL NETWORK TEXTS

Summary

The article deals with the pragmatic features of social network texts. It states that each type of communication needs some information for intercourse as well as social network communication. The social network communication is realized through some language means either a written or a verbal form. The article mainly underlines the importance of new communication means such as symbol texts in the written discourse. The article gives some information about the origin of the term too. The author uses some symbols in some situations and explains their pragmatic

meanings in the contexts. The article drew the attention to the terms used by Saussure F.de., such as *signifier* and *signified*. It states that the *signs* are considered to play a crucial role in the pragmatic sides of the social network text language.

Key words: *social network, communication, purpose, information, text*

Гусейнова А.

ПРАГМАТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ТЕКСТОВ СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЕЙ

Резюме

В статье рассматриваются прагматические особенности текстов социальных сетей. Утверждается, что для каждого типа коммуникации, как и для самой коммуникации в социальных сетях, необходима определённая информация. Коммуникация в социальных сетях осуществляется посредством определённых языковых средств, как письменных, так и устных. В статье подчёркивается важность новых средств коммуникации, таких как тексты-символы в письменном дискурсе. Также даются сведения о происхождении самого термина. Автор использует некоторые символы в определённых ситуациях и объясняет их прагматические значения в контексте. В статье обращается внимание на термины, используемые Соссюром Ф.де., такие как «означающее» и «означаемое». Утверждается, что знаки играют решающую роль в прагматических сторонах языка текстов социальных сетей.

Ключевые слова: *социальная сеть, коммуникация, цель, информация, текст*

Rəyçi: f.f.d., dosent Sahilə Bağır qızı Mustafayeva